

Graham Harman, *Nesne Yönelimli Ontoloji-Her Şeyin Yeni Bir Teorisi*, İstanbul: Tellekt, 2020, 238 s.

Değerlendiren: Mehmet Özturan

İnsanın eşya veya nesne ile olan ilişkisi farklı felsefi tutumların zeminini oluşturmaktadır. İbn Sînâ, *Medhal*'in ikinci faslında şöyle der: "Felsefenin amacı, insanın bilme gücü ölçüsünce bütün şeylerin hakikatlerine vakıf olmasıdır" (İbn Sînâ 2013:5). Bütün bir *Şifâ* külliyyatı bu cümlenin hakkını vermek için yani eşyanın hakikatine vakıf olma yollarını göstermek için kaleme alınmıştır. Mesela klasik mantığın tanım teorisi, bir nesnenin bileşik olduğunu ve bu bileşiğin madde-suret/cins-fasıl gibi parçalardan oluştuğunu iddia ederken bir şeyin ne ise ne (nesne) olma şeklini bu şekilde teşrih edebileceğini düşünüyordu. İslam felsefesi ve kelim geleneğinde nesnenin bilgisinin nasıl elde edileceği genelde 'mahiyet' ve onu oluşturan parçaların ele alındığı bölümlerde araştırmaya konu edilmiştir. Kelamcıların nesne kuramı ise Meşşâî filozoflardan farklı bir biçimde, nesneyi bölünemez birimler olan atomlardan müteşekkil görerek nesnenin bilgisinin bu parçaların bilgisine indirgenebileceğini iddia etmekteydi. Çok daha farklı bir yol tutan İbn Arabî Ekolü, özellikle de Konevî, eşyanın hakikatlerinin bilgisine erişilemeyeceğini fakat müşahade yolu ile keşfedilebileceğini ileri sürdü.

Los Angeles SCI-Arc'ta felsefe profesörü olarak görev yapmakta olan Graham Harman, Kıta Felsefesi geleneği içinde, nesne yönelimli ontoloji kavramını takdim ederek yeni bir akım kuran Amerikalı bir filozoftur. Graham Harman'ın, kitabı ile aynı adı taşıyan 'Nesne Yönelimli Ontoloji' teorisi (bundan sonra NYO olarak kısaltılacaktır) yukarıdaki bağlam ile birlikte düşünüldüğünde tam olarak eşyanın hakikati ile ilgili kapsamlı bir tez olarak karşımıza çıkıyor ve temelde, nesnelere ne olduklarını bilebilir miyiz sorusunu soruyor. Bu soruya verilen cevap NYO'nun

@ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. mehmet80@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-8919-9751

tanımı olarak da kabul edilebilir: Nesnenin ne olduğu asla bilinemez, nesnelere bilgisine doğrudan erişilemez. NYO bu açık ilamına, bütün nesnelere birbirine üstünlüğü olmaksızın, eşit derecede öneme sahip olarak var olduğunu eklerken tamamen negatif bir ontolojiyi vadediyor gibi görünmektedir. Bunu aşmak isteyen Harman'ın ontolojisinde sanat ve estetik en temelde yer alır. Ona göre 'kendinde şey'in farkına varılabilmesinin şimdilik tek yolu estetik zevktir, ki bu zevk ancak metaforik bir dil sayesinde tecrübe edilebilir. Diğer bir ifadeyle en yüksek felsefe estetik, onun dili ise metafordur.

Graham Harman NYO'yu 2018 yılında yayınlamıştır. Amacının NYO'nun temel kavramlarını açık ve basit bir biçimde anlatmak ve sadece deneyimli okurun değil genel okurun da teoriyi anlamasını sağlamak olarak belirlemiştir (Graham Harman 2020:36). Kitap boyunca kullandığı örnekler ve felsefi terimlere boğmama çabasına bakılırsa kitabın amacına ulaştığı söylenebilir. Ayrıca eserin Türkçe çevirisi gayet başarılıdır. Fakat 'accidents' kelimesi 'raslantılar' olarak değil 'arazlar' veya 'ilinekler' şeklinde çevrilmeli; 'universals' kelimesi 'evrenseller' değil 'tümeller' olarak Türkçe'ye yansıtılmalıydı.

Harman'ın, felsefe tarihindeki atası Sokrates'tir. Nesne yönelimli ontolojinin besmelesi, Sokrates'in 'Bildğim tek şey varsa o da hiçbir şey bilmediğimdir' sözünden ilham alır ve felsefi düşünce için en büyük tehlikenin *idealizm* olduğunu savunur (Graham Harman 2020:27). Bilgi veya hakikat diye bir sabite olmadığı için birinin bunlara sahip olduğunu iddia etmesi tuhaftır. Bu noktada, Harman'a göre içinde bulunduğumuz hakikat sonrası çağın yani duygu ve kişisel inanca dayanarak kamuoyu oluşturma hastalığının derdine derman olacak şey bilgi ve hakikat değildir. Sadece duygu ve kişisel inançların keyfilğine değil, daha kesin bir tarzda felsefi bilgi oluşturma ülküsü adına ihtiyaç duyulan ilaç da bilgi ve hakikat olamaz. Neden?

Çünkü gerçekliğe doğrudan temas etmek mümkün değildir. NYO'da temel ilke olarak nesnelere kendini asla vermez. Heideggerci anlamda, eşya kendini tutar. Tıpkı komutanların, düşmanla çarpışmaya girecek olan ilk sıra askerlerin zayı olacağından emin olması gibi insan da eşya ile temasında onları olduğu gibi, dolaysız bilmesi mümkün değildir. O halde 'gerçekliği olduğu gibi idrak etme', 'eşyanın hakikatini bilme' gibi hep zayıat ile sonuçlanmış teorilerin mezarlığını ziyaret edip daha mütevazı bir şekilde gerçekliği dolaylı yoldan bilebileceğimizi kabullenmemiz gerekiyor (Graham Harman 2020:28).

Görünüşte olumsuz bir bildiri ile başlayan NYO, aslında bu olumsuzluğun 'ya bilgi ya şiir' şeklindeki keskin ayrım nedeniyle olumsuz görüldüğünü düşünür.

Harman'a göre bilişsel faaliyetler bu iki seçeneğe mahkum edilmemelidir. Ona göre felsefe, bir bilgi biçimi değil bilişsel bir faaliyet olduğu için felsefenin ilerlemesini bilimin eşgüdümüne bağlamak hatalıdır. Buna göre felsefenin başarısı için ölçüt bilimsel katkı olamaz. Zira NYO'nun temel prensibini nesnenin herhangi bir bilimin diline tercüme edilemezliği oluşturmaktadır. Zaten kitabın yazılış amacı bilginin asla gerçekliği tüketemeyeceğini, nesneyi her ne ise o biçiminde yakalamayacağını ortaya koymaktır. Bu açıdan NYO'ya göre bilgi ile nesne arasında bir uçurum mevcuttur. Bu uçurumun nasıl tespit edileceği ise kitabın okura vadettiği ana amaçlardan biridir.

NYO Sokrates'in bilinemezliğini motto olarak alsa da sistem içinde bir çok filozoftan beslenerek yedi temel prensip belirlemiştir (Graham Harman 2020:29, 30) . Bu prensipleri, NYO'nun temel aksiyomları olarak görebiliriz. Birinci prensip, mutlak anlamda tüm nesnelere eşit ilgi gösterilmesidir. Bu prensip varlıkta iyi-kötü; eşref-esfel vb. tasniflerin olamayacağını iddia eder. Müslüman filozof ve kelimacılarının dili ile söyleyecek olursak, nesne farklı dereceli (müşekkek) kavramsal tasniflerle bölünmemelidir. Bu açıdan NYO insan merkezci bir felsefe değildir. Diğer bir ifadeyle NYO'da, eşref-i mahlukât gibi bir kavramsallaştırmanın kesinlikle dışarıda bırakılması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

İkinci prensip olarak Harman, nesnelere özdeş olarak kabul edeceğimiz bir kriterin bulunmasını reddeder. NYO'da nesnelere ne sahipmiş gibi göründükleri niteliklere ne de özü oluşturan parçalara sahiptir. Yani bir nesne özsel niteliklerine indirgenemeyeceği gibi nesnelere arası ilişkilerden ibaret de görülemez. Bu iddia NYO'daki, nesnenin hakikatine varılamaz ilkesinin doğal bir sonucudur.

NYO'nun üç ile altı arasındaki prensipleri nesne tasnifiyle ilgili kurallardır. Gerçek nesne ve duyusal nesne olmak üzere iki nesne ve bunlara bağlı gerçek nitelikler ve duyusal nitelikler olarak da iki nitelik vardır. NYO'da nesnelere ve hatta felsefenin bölümlendirilmesine ilişkin tüm kombinasyonlar bu farklı nesne ve niteliklerin ikili eşleştirmelerinden elde edilir. Buna göre gerçek nesnelere arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Bu nesnelere birbiriyle teması duyusal nesnelere aracılı-ğıyla sağlanmaktadır. NYO'nun son ilkesi ise felsefenin asla bir bilgi türü olmadığı iddiasıyla tutarlı olan bir yaklaşımdır : NYO'ya göre felsefenin asıl ilişkili olduğu alan matematik veya fizik değil estetikdir.

Yukarıda kısaca işaret edilen prensipler, Harman'ın eserinde hem doğa bilimlerine ilişkin felsefi yaklaşımların eleştirisinde hem de felsefenin kadim problemlerine kendine uygulama alanı bulur. Bununla birlikte okur, bugüne kadar felsefe tari-

hinde okumaya alışkın olduğu fikirleri NYO'da görmek için aceleci davranmamalıdır. Harman'ın sezgisel kavrayışa adeta düşman bir biçimde, bilgiyi 'gerekçelendirilmiş doğru olmayan inanç' olarak tanımlaması hiçbir bilginin gerçek nesneye doğrudan bir erişimi bulunmaması ana tezinin bir sonucudur (Graham Harman 2020:157, 160). Buna rağmen NYO yine de gerçekçi bir felsefe olduğunu iddia eder. Burada gerçekçilik aslında alışılmışın aksine bir yaklaşımla gerçek nesnelere var olduğunu söylemek ve fakat onların bilinemeyeceğini kabul etmek olarak anlaşılmalıdır.

NYO'nun prensipleri her ne kadar bu felsefeyi sezgi düşmanı anlamında anormal kılarsa da nevezuhur bir teori olduğunu söylemek doğru olmaz: NYO kıta felsefesi geleneği içinden bir akımdır (Graham Harman 2020:167) . Gerçek nesnelere idrak edilemezliği prensibi ile NYO felsefe tarihinde belli filozoflara yakınsama imkânı veriyor. Eşyanın nihai anlamda insan için bilinmez olduğunu iddia eden NYO'ya göre bu iddia Kant'taki 'kendinde-şey', Heidegger'de 'varlık' veya özü kendinde saklı olan anlamındaki 'şey', Lacan'daki 'gerçek' kavramları üzerinden temellendirilebilir. Bizce bu tartışma Müslüman filozof, kelamcı ve süfîlerdeki varlık-mahiyet tartışmaları düşünüldüğünde daha da geriye yaslandırılabilir. Özellikle Tûsî ile Konevî arasındaki yazışmalarda, Konevî'nin 'eşyanın hakikati özcü mantık ve meşâî sistem içinde bilinemez ancak sufilerin yaptığı gibi keşfedilir' tezi her ne kadar kesin bir erişilemezlik teorisi sunmasa da NYO ile kısmen ortak bir teze sahiptir. Fakat Harman neredeyse kitabın bütününde, sunduğu teorinin orijinal olduğunu vurgulamaya önem göstermektedir. Evet, kendinde-şey gibi bir kavram Kant felsefesinde, var olmayan fakat düşünülebilir tek şey olsa da Harman'ın tezi daha radikaldir: Sadece kendinde-şey değil bütün nesnelere, ne insan zihni tarafından doğrudan düşünülebilir ne de nesnelere arasında böyle bir doğrudanlık varsayılabilir. Zira NYO'nun amentüsü Heidegger'in tüm nesnelere karşılıklı olarak birbirinden geri çekilmiş olduğu varsayımdır.

Günümüz İslam felsefesi akademisi içinde NYO klasik anlatıyı farklı bir dil ve düzlemde tartışmaya açacak imkanlar barındırmaktadır. Kitap boyunca, Harman'ın istifa ettiği teoriler ve kavramlar Müslüman filozof ve kelamcılarının teorileri ile benzerlik gösterir. Mesela İbn Sina'nın etkisi ile felsefe tarihinde merkezileşen varlık ve nesne (mahiyet) ayrımının belirleyici bir ayrım olması dikkate alındığında nesne yönelimli felsefede aslında mahiyet ve varlık kavramlarının yeniden düşünüldüğü ve yeni bir terkip ile ortaya konduğu söylenebilir. Husserl'in büyük keşfi olarak takdim edilen duyusal nesnelere farklı çevre şartları altında dahi değişmeden kalmasını ifade eden 'eskizler' kavramı Fahrettin Râzî'nin *Mulahhas*'taki nesnenin bireyselliği ilkesi ile ilgili tartışmaları hatırlatmaktadır (Graham Harman

2020:137) . Burada, 'bizde de var' gibi bir iddiadan öte, NYO'nun tartışmaya açtığı soru ve çözümlerin klasik dönem düşüncesi çalışanlara rahatlama sunacak bir dil ve örnekler üzerinden tartışma imkanı sunduğunun altını çizmektedir.

NYO'nun klasik felsefenin anlatısına sunabileceği yorumlar yanında dile getirdiği kritik itirazlar da dikkate değerdir. NYO özcü ve merkezci bir felsefeye karşıdır. Bu karşıtlık Harman'ın 'kazı karşıtlığı' adını verdiği bir terim ile dile getirilir. Özellikle özcü felsefede nesnelere bileşenlerine indirgenir, nesne, parçalarının toplamı olarak görülür. Harman'a göre nesne neyden yapıldığına veya ne yaptığına indirgenemez. Diğer bir ifadeyle nesne, niteliklerin veya etkilerin toplamına indirgenemez (Graham Harman 2020:53 57) . Bu temel iddianın, Aristotelesçi Meşşai felsefe geleneğindeki madde-suretçi nesne anlayışı ve ona uygun geliştirilen tanım teorisini hedef aldığı söylenebilir. Öz ve özün parçaları bilinemediği doğru kabul edildiğinde nesneyi bağıntılara indirgeme fikri cazip gelebilir. Fakat buna yeltenen ve nesneyi fiziksel tezahürleri olarak görmek isteyen, fizikalizmin bir biçimi olan sicim teorisi, NYO tarafından eleştirilmektedir. Felsefe dışındaki herhangi bir bilim, nesneyi indirgeme veya ilişkilere kitleme içerdiği sürece herşeyin teorisini sunamaz. Zira herşeyin teorisi olmak demek her şeye ait özellikleri anlatmak ve bunlar arasındaki farkı gösterebilmektir. Mesela var olmayan nesnelere ve edebiyat karakterlerini fiziksel olmadıkları için dışarıda bırakmak anlamsızdır. Harman'a göre Beethoven ve Picasso gibi saf kurmacalar yaratan dâhiler en az Einstein kadar saygı değerdir (Graham Harman 2020:48) . Buradan hareketle denilebilir ki NYO, nesnenin asıl olduğu ve hiçbir şekilde kayıtlanmadığı, mutlak nesne üzerine derinleşen bir teoridir.

NYO'nun hakikat erişilemez teorisi dil açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Tercümede düz anlatım-metafor terimleriyle karşılanan ve daha çok bizim hakikat-mecaz karşıtlığı olarak bildiğimiz ayrım bu noktada devreye giriyor. Hakikat erişilemezse bir kelimenin veya cümlenin gerçek anlamından söz etmek mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle kendinde şeyler veya bir şeyin her ne ise o olmaklığı idrak menziline asla kapsamına girmese de NYO bu hususta Kant'la hem fikir değildir. Kant'a ait, kendinde şeyin bilinmeyeceği iddiası NYO'nun kritik istisnalarından birini oluşturmaktadır. Ortega Gusset'in metafor ile ilgili makalesinden yola çıkan Harman, numenin, estetik numenal alana bir nevi erişim izni verdiği tezini savunur. Fakat bu nüfuz yolu varlığın, yaşamın hakikatini sunmaktan ziyade bir sanat eserinde numenin kendisini açar gibi görünerek eseri icra edenin gerçekliğine özel bir temasta bulunarak bize estetik zevki yaşatır. Özetle, sanat veya estetik ya da metafor; şeyler hakkında bilgi değil şeylerin kendisini yarattığı için numenal alanı kavrama noktası oluşturmaktadır (Graham Harman 2020:77) .

Nesneye ilişkin tespit edilen prensiplerin sonuçlarını daha da genişleten Harman; sosyal teori, mimari, bilgi teorisi, edebiyat alanlarında da teorinin uygulama alanlarını göstermiştir. NYO'nun bu alanlara müstakil bölümler ayırmasından hareketle onun bütüncül bir felsefe sistemi ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Biz, NYO'nun interdisipliner bir incelemeyi hak ettiğini düşünüyoruz.

Kaynakça | References

- Graham Harman. 2020. *Nesne Yönelimli Ontoloji: Her Şeyin Yeni Bir Teorisi*. 1. bs. İstanbul: Tellekt.
- İbn Sinâ. 2013. *Kitâbu's-Şifâ Mantığa Giriş*. İstanbul: Litera.